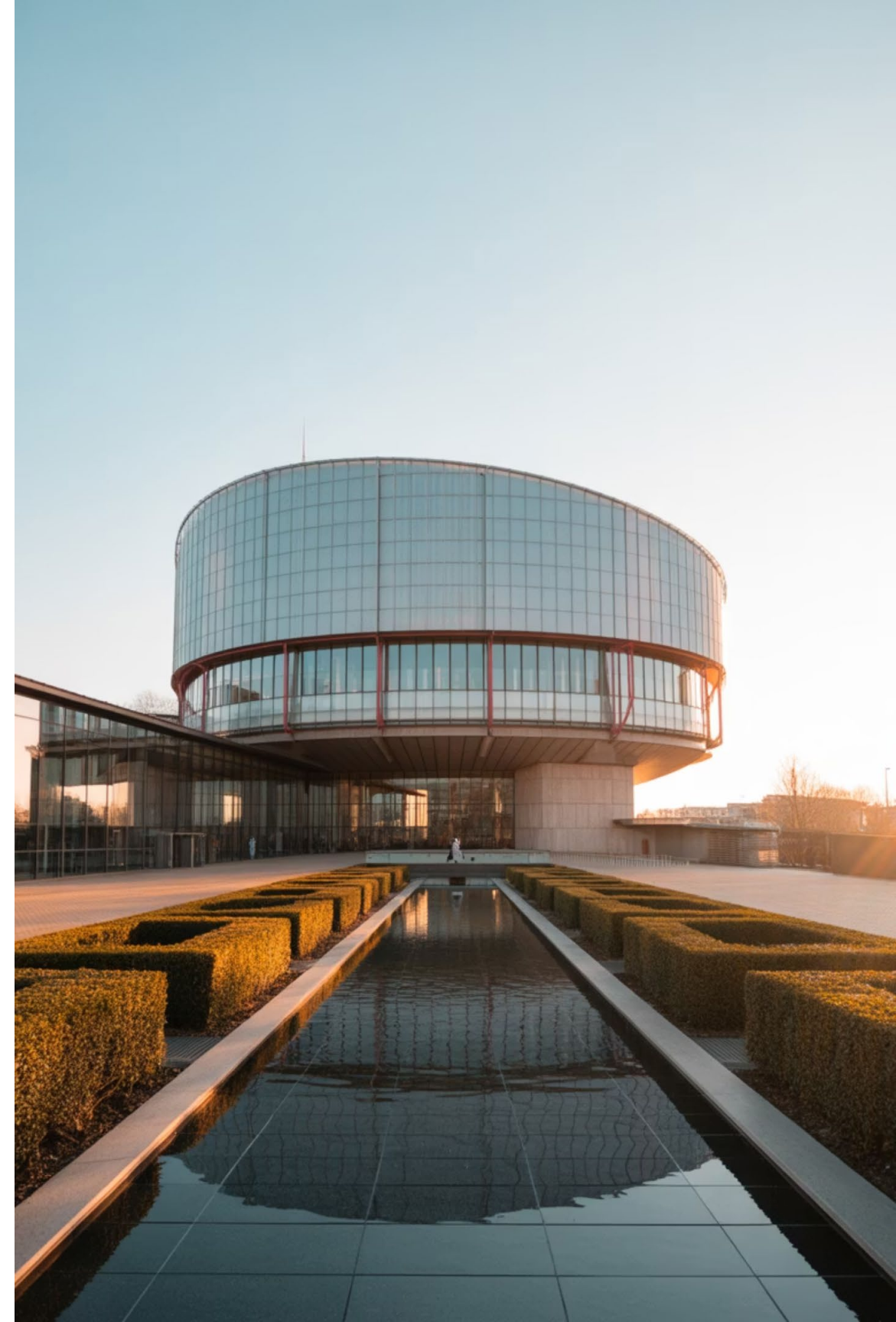

Роль ЄСПЛ у формуванні європейських стандартів кримінальної юстиції

Уявіть собі величезну залу в Страсбурзі, де судді з усіх країн Європи не лише вирішують долю окремої людини, а й пишуть «правила гри» для всієї Європи. Саме так працює Європейський суд з прав людини — його рішення поступово перетворюються на «конституцію для Європи» у сфері правосуддя.

Витоки: чому потрібен був такий суд

1950 рік

Підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Після Другої світової війни Європа вирішила: більше не можна дозволити, щоб держави залишалися сам на сам у питаннях прав людини. Відтоді цей Суд почав формувати європейські стандарти правосуддя — стандарт за стандартом, рішення за рішенням.

1959 рік

Створення ЄСПЛ для контролю за виконанням Конвенції

Як працює механізм ЄСПЛ

01

Індивідуальна скарга

Конкретна людина подає скаргу на порушення своїх прав державою

02

Розгляд справи

Суд вивчає обставини та застосовує статті Конвенції

03

Формування стандарту

Рішення стає обов'язковим для всіх держав-учасниць

04

Загальна норма

Маленька історія перетворюється на велику норму для Європи

Революція Salduz: право на адвоката з першого допиту

Один турецький підліток, пан Салдус, зізнався у злочині під час першого допиту без адвоката. Його засудили. Він звернувся до ЄСПЛ.

Суд у справі **Salduz v. Turkey (2008)** постановив: право на адвоката повинно надаватися з першого ж моменту, коли людину починають допитувати. Це було революційне рішення, яке змінило практику в десятках країн, включаючи Україну.

Попереднє ув'язнення: справа Buzadji

Проблема

«Автоматичні» арешти по всій Європі — підозрюваного беруть під варту, а потім роками продовжують цей запобіжний захід

Рішення ЄСПЛ

У справі *Buzadji v. Moldova* (2016) Суд сказав: після певного часу тяжкість злочину вже не може бути єдиним аргументом

Новий стандарт

Держава повинна щоразу доводити «релевантні й достатні» підстави для продовження тримання під вартою

Заборона катувань: «плід отруєного дерева»

У справі *Gäfgen v. Germany* (2010) поліція, щоб врятувати дитину, погрозила підозрюваному тортурами. Він зізнався. Здавалося б — «благородна мета». Але Суд сказав: навіть у таких умовах заборона катувань — абсолютна.

- ⊗ Використовувати такі зізнання не можна. Цей стандарт дуже важливий для України — докази, здобуті катуванням чи примусом, руйнують саму справедливість процесу.

Свідки й право на допит

1

Питання

Чи справедливо, коли вирок базується на словах свідка, якого захист ніколи не бачив і не міг перехресно допитати?

2

Триступеневий тест ЄСПЛ

1. Чи є поважна причина відсутності свідка? 2. Чи є його показання єдиним або вирішальним доказом? 3. Чи існують компенсаторні гарантії для захисту?

3

Застосування в Україні

Українські суди не можуть засудити людину виключно на підставі показань, які ніхто не міг перевірити

Незалежність суддів: справа Олександра Волкова

Прецедент

Справа Oleksandr Volkov v. Ukraine (2013) показала, що ЄСПЛ втручається навіть у кадрові рішення

Рішення

Суд постановив: звільнення Волкова порушило його право на справедливий суд і приватне життя

Наслідки

Вперше в історії ЄСПЛ наказав відновити суддю на посаді — сигнал про важливість незалежності суддів

Право на мирні зібрання: уроки Майдану

У справі *Shmorgunov and Others v. Ukraine* ЄСПЛ визнав: масові арешти протестувальників, які не супроводжувалися індивідуальним аналізом ризиків, були свавільними.

Це порушило право на свободу і свободу зібрань. Суд встановлює межі: навіть у кризових ситуаціях держава не може розтоптати базові права.

Методологія ЄСПЛ: як виробляються стандарти

Автономні поняття

«Кримінальне обвинувачення», «покарання» — не завжди тотожні національним дефініціям

Живий інструмент

Конвенція еволюціонує разом із суспільством, але вимагає пропорційності обмежень

Позитивні обов'язки

Держава має не лише «не порушувати», а й запобігати та розслідувати порушення

Загальна справедливість

Суд оцінює справедливість провадження в цілому, навіть при окремих порушеннях

Ключові стандарти: свобода та недоторканність

1

Обґрунтована підозра

Має ґрунтуватися на фактах, а не припущеннях (справа Fox, Campbell and Hartley v. UK)

2

Попереднє ув'язнення

Після «первинного періоду» потрібні додаткові релевантні та достатні підстави

3

Заборона автоматизму

Неприпустиме утримання після виправдання — «жахлива неправовість»

Вплив на українське право: великі сюжети

Практичні правила для правоохоронців

1 Адвокат із першого допиту

Будь-яке відкладення — чітко мотивуйте та компенсуйте гарантіями

2 Заборона катувань

Все, що має «відбиток» катувань, отруює справедливість процесу

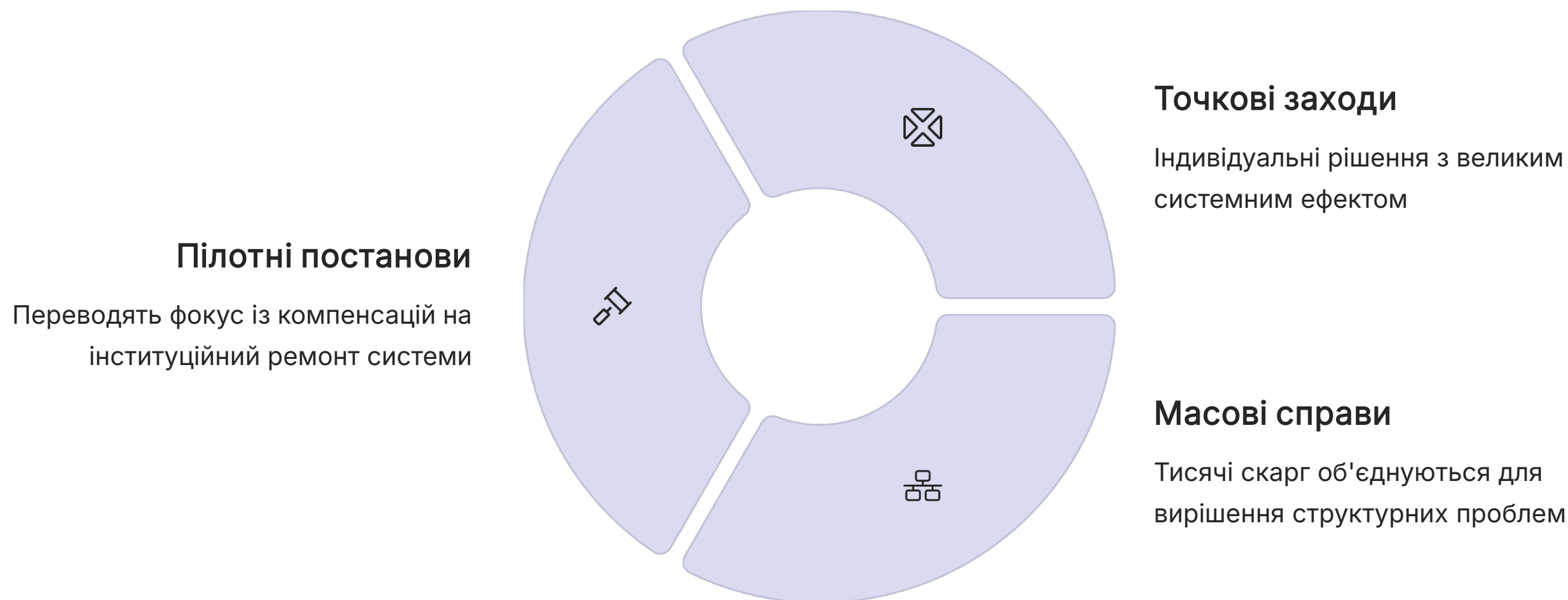
3 Індивідуалізація ризиків

Затримання завжди обґрунтовуйте конкретними обставинами, не шаблонами

4 Компенсаторні гарантії

Відсутній свідок — поясніть «чому», дайте можливість перевірки

Системні реформи через ЄСПЛ

Парадокс сучасного світу

Права людини

Мають міцний міжнародний захист через ЄСПЛ — суд, процедуру, санкції

Безпека держави

Будапештський меморандум 1994 року — політичні гарантії без судового механізму

Уроки для України

«Якщо ми хочемо справедливості й захисту, ми повинні будувати такі інституції, які будуть сильніші за політичну доцільність»

ЄСПЛ — це доказ, що навіть маленька людина може вплинути на велику державу. Сьогодні Україна бореться не тільки за свою землю, а й за те, щоб подібні інституції залишалися живими.

Карта ключових справ ЄСПЛ

Salduz v. Turkey (2008)

Право на адвоката з першого допиту — революційне рішення

Buzadji v. Moldova (2016)

Індивідуальні підстави для попереднього ув'язнення

Al-Khawaja v. UK (2011)

Триступеневий тест для показань відсутніх свідків

Volkov v. Ukraine (2013)

Незалежність суддів як європейський стандарт

Висновок: ЄСПЛ як архітектор стандартів

1

Конкретна історія

Кожна справа починається з історії конкретної людини

2

Правовий аналіз

Суд застосовує статті Конвенції до фактичних обставин

3

Формування стандарту

Рішення стає обов'язковим для всіх держав-учасниць

4

Європейська норма

Маленька історія перетворюється на велику норму для континенту

Майбутнє європейських стандартів

ЄСПЛ працює як майстерня, де кожне рішення — це цеглинка у величезній будівлі європейських стандартів. Для України практика ЄСПЛ — це не «чужі рішення», а живі дороговкази, без яких наша система кримінальної юстиції була б схожа на корабель без компаса.

Право на захист

Адвокат з першого допиту як основа справедливого процесу

Заборона катувань

Абсолютна норма, що захищає гідність людини

Незалежність суддів

Гарантія справедливого розгляду справ

Саме тому ми вчимося читати й застосовувати ці рішення: щоб розуміти, як у конкретній справі захистити право людини і водночас підняти рівень нашого правосуддя до європейських стандартів.

Міжнародні договори України у сфері правосуддя

Сучасне кримінальне правосуддя неможливе без міжнародної співпраці. Від отримання свідчень у Франції до екстрадиції злочинців із Канади — міжнародні договори України створюють правову основу для транскордонного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

Щоденні виклики міжнародного правосуддя

Зарубіжні свідки

Як отримати показання ключового свідка, який мешкає у Франції чи Канаді? Міжнародні договори забезпечують правові механізми взаємодопомоги.

Втікачі-злочинці

Коли підозрюваний переховується за кордоном, процедури екстрадиції дозволяють його повернення для притягнення до відповідальності.

Гуманітарні аспекти

Передача засуджених осіб дозволяє відбувати покарання у рідній країні, що важливо для реінтеграції.

Без міжнародних договорів ці буденні для кримінального права ситуації були б практично нерозв'язними.

Конституційні основи міжнародного співробітництва

Стаття 9 Конституції України

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України

Це означає, що міжнародні договори у кримінальному процесі працюють нарівні з національними кодексами. При суперечності між законом і міжнародним договором перевага надається договору.

Європейська конвенція з прав людини: фундамент системи

Право на справедливий суд

Забезпечує мінімальні стандарти судового провадження, включаючи право на захист та презумпцію невинуватості.

Заборона катувань

Встановлює абсолютну заборону катувань і нелюдського поводження, що критично для кримінального процесу.

Право на свободу

Регламентує підстави затримання та тримання під вартою, захищаючи від свавільних арештів.

Практика ЄСПЛ перетворює статті Конвенції на живі правила для українських суддів та адвокатів.

Європейська конвенція про видачу правопорушників

Чіткі процедури екстрадиції

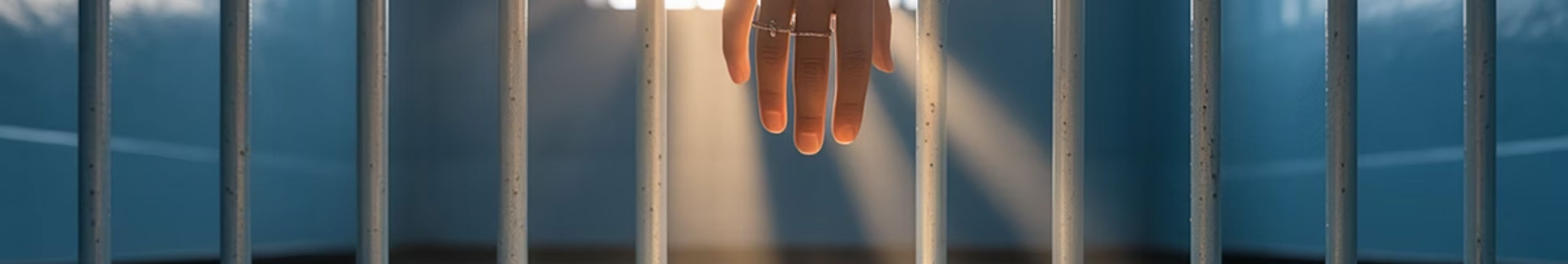
Конвенція 1957 року створила передбачувані механізми видачі злочинців. Україна направляє запит із доказами, і якщо злочин не має політичного характеру та не передбачає смертної кари, видача відбувається.

Це унеможливлює ситуації, коли злочинці просто ховаються за кордоном від правосуддя.

Взаємна правова допомога у кримінальних справах

01	02	03
Запит про допомогу	Проведення слідчих дій	Отримання результатів
Український прокурор звертається до компетентних органів іншої держави	Іноземні органи виконують допит свідків, передачу доказів, вручення документів	Зібрані за кордоном докази використовуються в українському судочинстві

Європейська конвенція 1959 року створює юридичний обов'язок надавати таку допомогу.

Передача засуджених осіб: гуманітарний аспект

📌 **Приклад:** Українець відбуває покарання у Німеччині. Для нього це подвійна ізоляція — тюремна стіна та мовно-культурний бар'єр.

Конвенція 1983 року дозволяє таким засудженим відбувати покарання у власній державі. Це важливо не лише для засудженого, а й для його родини та процесу соціальної реінтеграції.

Без міжнародного договору жодна країна добровільно не погодилася б на таку передачу.

Боротьба з кіберзлочинністю

Будапештська конвенція 2001 року

Після 2000-х років кіберзлочинність стала новим викликом. Коли дані, сервери та фінансові операції розкидані по світу, національні кордони стають умовними.

Україна, приєднавшись до конвенції, отримала можливість співпрацювати з колегами у США чи Японії, отримуючи доступ до електронних доказів.

Глобальна боротьба з корупцією

Криміналізація хабарництва

Конвенція ООН 2003 року змусила держави уніфікувати закони та криміналізувати всі форми корупції

Конфіскація активів

Встановлено механізми арешту та конфіскації незаконно отриманого майна

Повернення активів

Створено процедури повернення коштів, виведених корупціонерами за кордон

Для України це критично — без міжнародної співпраці неможливо повернути гроші олігархів та корумпованих чиновників.

Двосторонні угоди: практичні інструменти

Україна має десятки двосторонніх договорів із сусідніми країнами про правову допомогу, видачу та передачу засуджених.

Угоди з ЄС

Договори з країнами Європейського Союзу забезпечують швидку правову допомогу

MLAT з США

Договір про взаємну правову допомогу дозволяє отримувати дані з американських банків

Канадська співпраця

Допит свідків у Торонто стає можливим завдяки двостороннім угодам

Проблеми та виклики

Політичні обмеження співпраці

Розрив з Росією та Білоруссю

Після 2014 року співпраця з державами-агресорами стала фактично неможливою. Частина договорів була денонсована.

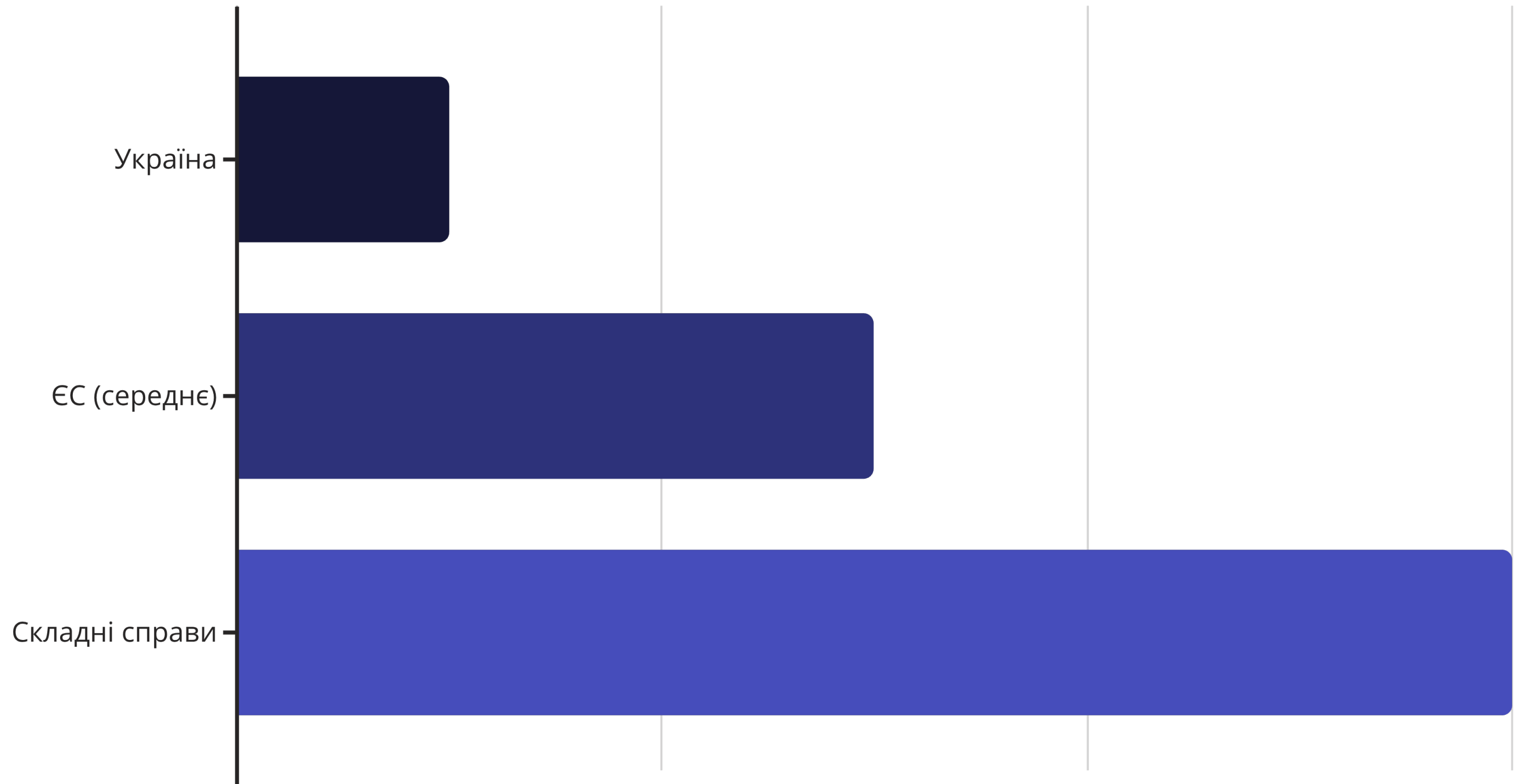
"Дірки" в співпраці

Злочинці тікають саме в ті країни, з якими правова допомога заблокована, створюючи прогалини в системі.

Договори СНД під питанням

Багато багатосторонніх угод у межах Співдружності потребують перегляду або заміни.

Проблема швидкості виконання

Практичні кейси для аналізу

1

Відмова в екстрадиції

Україна просить видати обвинуваченого у вбивстві. Держава Х відмовляє через загрозу довічного ув'язнення. Чи правомірно?

2

Допит за кордоном

Потрібен допит свідка у Франції для кримінального провадження в Україні. Які механізми використати?

3

Передача засудженого

Українець засуджений у Німеччині. Родина просить перевести його відбувати покарання в Україні.

4

Електронні докази

У справі про шахрайство потрібні листування з серверів у США. Як їх отримати законно?

Імплементація міжнародних стандартів

Імплементація — це міст між міжнародними договорами та щоденною практикою українських суддів, слідчих та адвокатів. Як зробити так, щоб міжнародні норми не залишилися "на папері", а реально працювали для людей?

Конституційні "двері" для міжнародних стандартів

1

Стаття 9 Конституції

Міжнародні договори стають частиною національного законодавства

2

Закон 2006 року

Про виконання рішень ЄСПЛ —
унікальний для регіону документ

3

Практика судів

Судді зобов'язані застосовувати
практику Страсбурзького суду

Справа Salduz: право на адвоката

Рішення ЄСПЛ 2008 року

У справі Salduz v. Turkey Суд постановив: право на адвоката повинне надаватися з першого ж допиту підозрюваного.

Це стало переломним моментом для всієї Європи і змусило Україну переглянути свої процедури.

"JUSTICE SERVED"

Справа Волкова: незалежність суддів

Справа Oleksandr Volkov v. Ukraine змінила підходи до дисциплінарних процедур щодо суддів.

1

2010

Суддю Верховного Суду звільнено за рішенням органу, який не відповідав стандартам незалежності

2

2013

ЄСПЛ визнав порушення та наказав поновити Волкова на посаді

3

2014-2016

Реформа дисциплінарних процедур для суддів в Україні

Системні проблеми: невиконання рішень

15K

Справи проти України

Кількість рішень ЄСПЛ щодо невиконання
судових рішень

2017

Рік перелому

Справа Burmush — передача контролю
Комітету міністрів

€2M

Щорічні виплати

Приблизна сума компенсацій за
невиконання рішень

Це змусило реформувати виконавчу службу та механізми бюджетного забезпечення виконання судових рішень.

Міжнародне право як щоденна практика

Імплементація міжнародних стандартів — це безперервний процес, де кожна кримінальна справа є тестом на "конвенційну зрілість" системи.

Норми міжнародних договорів і практика ЄСПЛ в Україні працюють реально: вони визначають допустимість доказів, законність арешту, справедливість процесу.

Коли ми мислимо стандартами ЄСПЛ, ми говоримо однією мовою з європейським правосуддям — і це найкоротший шлях від норми до справедливості.